

DE ZOON VAN EEN DIENSTBODE

»PRIVÉ-DOMBEIN«

NR. 15

AUGUST STRINDBERG

DE ZOON
VAN EEN DIENSTBODE

DE ONTWIKKELING VAN EEN ZIEL
[1849-1867]

VERTAALD DOOR
MARGUÉRITE E. TÖRNQVIST-VERSCHUUR
MET EEN INLEIDING VAN EGIL TÖRNQVIST

AMSTERDAM • UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Eerste druk 1969
Tweede, ongewijzigde, druk 1984

Copyright Nederlandse vertaling © 1969, 1984
B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: *Tjänstekvinnans son*

ISBN 90 295 4815 0

INHOUD

Inleiding ·	7
Interview ·	14
1. Bang en hongerig ·	23
2. De dressuur begint ·	51
3. Onder vreemden ·	62
4. In aanraking met de volksklassen ·	74
5. Met de hogere standen ·	99
6. De school van het kruis ·	118
7. De eerste liefde ·	143
8. Het ijs breekt ·	169
9. Hij eet het brood van anderen ·	203
10. Karakter en lot ·	222

INLEIDING

De wereldliteratuur telt weinig schrijvers die zich zo hartstochtelijk aan hun lezers hebben overgegeven als August Strindberg (1849-1912). De vijftenvijftig delen van Strindbergs verzamelde werken verschaffen ons stuk voor stuk autobiografisch materiaal en het is dikwijls moeilijk een grens te trekken tussen autobiografische en andere werken van zijn hand.

Uit een vergelijking tussen toneelstukken als *De vader* en *Naar Damascus* en autobiografische geschriften als *Apologie van een gek* en *Inferno* blijkt duidelijk dat er voor Strindberg maar weinig verschil bestond tussen autobiografie en belletrïe.

Zijn enorme behoefte aan zelfanalyse noopte Strindberg er toe reeds op vijftienjarige leeftijd zijn eerste levensbeschrijving op papier te zetten. Deze is echter spoorloos verdwenen en de vroegste autobiografie die wij van hem bezitten is een op zijn drieëntwintigste jaar gepubliceerde schildering van zijn gymnasiumtijd in Stockholm.

Toen hij in 1886 in alle ernst aan zijn levensbeschrijving begon, gebruikte hij dit documentaire uitdrukkingsmiddel in navolging van de Franse naturalisten, maar tevens en wellicht in de allereerste plaats omdat hij de mensen wilde vertellen wie hij was.

Deze behoefte om zich uit te spreken was groter dan ooit na afloop van het zgn. 'huwelijksproces'. De radicale en openhartige Strindberg was al lange tijd een doorn in het oog van zijn conservatieve landgenoten. Bij het verschijnen van zijn eerste bundel huwelijksverhalen in 1884 deden zij hem zelfs een proces aan vanwege enige woorden van spot over het Avondmaal.

Hoewel hij vrijgesproken werd, verloor hij bij velen zijn vroegere aanzien. Nadat zijn verbittering tegenover de vrouw in de tweede bundel huwelijksverhalen ook de liberalen tegen hem in het harnas gejaagd had, stond Strindberg vrijwel alleen. Daarbij kwam dat hij geestelijk geheel ondermijnd was door huwelijksproblemen en geldgebrek.

In deze duistere situatie kwamen de vier delen van *De zoon van een dienstbode* tot stand. Een beknopt overzicht van de inhoud der verschillende delen geeft de lezer enig biografisch houvast.

1. *De zoon van een dienstbode* (1849-67) omvat de tijd van Strindbergs geboorte tot en met zijn eindexamen.

2. *De tijd der gisting* (1867-72) behandelt Strindbergs studentijd in Uppsala, zijn beproevingen als leraar en gouverneur, leerling aan de toneelschool en toneelschrijver.

3. *In de rode kamer* (1872-75) geeft Strindbergs tijd als journalist en bibliothecaris in Stockholm weer. In deze periode kwam zijn eerste toneelstuk van betekenis, *Meester Olof*, tot stand.

4. *De schrijver* (1877-87) behandelt, zoals de titel aangeeft, een periode die in de allereerste plaats gekenmerkt wordt door literaire produktiviteit. In deze tijd worden o.a. geschreven *De rode kamer*, de eerste moderne Zweedse roman; *Het nieuwe rijk*, een pamfletachtige satire; *Zweedse lotgevallen en avonturen*, historische novellen; *Utopieën in de werkelijkheid*, verhalen met sociale strekking, en *Huwelijksverhalen*. Deze periode omvat ook het grootste gedeelte van Strindbergs huwelijk met zijn eerste vrouw, Siri von Essen (gesloten in 1877), en het bovenvermelde huwelijksproces.

Al deze delen werden in de lente, zomer en herfst van het jaar 1886 geschreven. Het hier weergegeven eerste gedeelte kwam tot stand in Grez par Nemours, niet ver van Parijs, waarheen

Strindberg met zijn familie – bestaande uit vrouw, dienstbode en drie kleine kinderen – vrijwillig zijn toevlucht genomen had. Hij schreef dit in ongeveer een maand en voorzag het van een inleidend interview, dat echter op aanraden van zijn uitgever in Stockholm ongepubliceerd bleef en pas na Strindbergs dood werd gedrukt. De eerste twee delen van de autobiografie verschenen in 1886, het derde in 1887 en het vierde pas in 1909.

In een brief aan de Zweedse schrijver Gustaf af Geijerstam, verzonden toen Strindberg op het punt stond met zijn levensbeschrijving te beginnen, zet hij uiteen wat hij zich hiervan voorstelt:

Nu ga ik me kapot schrijven aan een grote roman van vier à vijf delen: 'My novel', in de trant van: Jacques Vingtras van Jules Vallès. Een 'ontwikkelde' vorm van de naturalistische roman, waarin historische, psychische en sociale milieus opgenomen zijn, evenals de opvattingen van de schrijver zelf, die het belangrijkst van alles zijn, omdat de schrijver boven zijn onderwerp moet staan en net als God (in de geschiedenis) zijn lezers moet leren begrijpen wat ze lezen.

Het is duidelijk dat Strindberg geen zuivere 'roman expérimental' in de zin van Zola wilde schrijven, ook al is de invloed van het naturalisme van Zola, of beter gezegd die van het psychologiserende naturalisme, opvallend. Evenals de Franse naturalisten en net als dezen beïnvloed door de nieuwe evolutieleer, had Strindberg de ambitie 'de geschiedenis van het ontstaan en de ontwikkeling van een ziel' weer te geven, daarbij de nadruk vestigend op een grote hoeveelheid verschillende factoren, zoals erfelijkheid, opvoeding, aard en temperament en steeds rekening houdend met uiterlijke gebeurtenissen, gezien in een historisch verband. Dezelfde ambitie toont hij later in zijn beoemde voorwoord bij *Freule Julie*.

Naast de autobiografische trilogie van Vallès en de *Confessions* van Rousseau, waar Strindberg al lang geleden kennis mee gemaakt had, is vooral eigentijdse psychologische en psychiatrische vakliteratuur van belang geweest voor de karakterschildering in *De zoon van een dienstbode*. In het vroege voorjaar van 1886 begint Strindberg grote belangstelling te tonen voor het werk van zielsontleders als Theodule Ribot en Henry Maudsley. Zijn schildering van Johans gecompliceerde, veranderlijke ik stemt overeen met de psychologie van Ribot, terwijl Maudsleys beschrijving van 'the insane temperament' hem tevens materiaal verschaft heeft.

Het is niet eenvoudig vast te stellen of Strindberg bij het lezen van deze literatuur bepaalde kenmerkende eigenschappen bij zich zelf ontdekte of dat hij zich zelf deze eigenschappen foutief toeschreef.

Maar Strindberg kreeg niet alleen impulsen van psychologisch georiënteerde tijdgenoten, hij gaf ook zelf impulsen, o.a. aan een der belangrijkste moderne psychologen: Alfred Adler. Een grondig onderzoek van Strindbergs geestestoestand heeft zelfs tot de conclusie geleid dat *De zoon van een dienstbode* 'een zelf-analyse is volgens het patroon der Individualpsychologie', maar verscheidene decennia ouder dan de leer van Adler.

In een brief aan Edvard Brandes, direct na voltooiing van het eerste deel verzonden, schrijft Strindberg enerzijds dat hij het moeilijkste van alles nagestreefd heeft, namelijk eerlijk te zijn, terwijl hij er anderzijds erkent dat het een en ander gearrangeerd is. Hoe zijn deze twee uitspraken met elkaar te rijmen? Hij bedoelt ongetwijfeld dat hij, hoewel hij zich met betrekking tot uiterlijke feiten en data een aantal vrijheden veroorloofd heeft, in diepere zin 'eerlijk' geweest is bij het ontleden van de ziel van Johan en diens alter ego: August Strindberg.

Strindbergs mogelijkheden om zijn eigen jeugdige ik 'eerlijk' uit te beelden waren op dit tijdstip echter begrensd. Daar hij

maar zelden los kon komen van ideeën die hij zich tijdens een bepaalde periode eigen gemaakt had en gauw geneigd was overtuigingen die tot het verleden behoorden zonder meer te verwerpen, was het hem nauwelijks mogelijk in een depressie-toestand waarin economische ellende en huwelijksconflicten de boventoon voerden, waarin hij vrouw en christendom te lijf ging, een eerlijk, d.w.z. objectief beeld te geven van zijn kinderjaren en latere jeugd. Hij is hier dan ook slechts gedeeltelijk in geslaagd. Zelf echtgenoot en vader stelt hij zijn vader in dit boek in een zo gunstig mogelijk licht, terwijl hij zich in werkelijkheid tien jaar eerder met hem gebrouilleerd had. Op dezelfde wijze noopt zijn wrok jegens Siri hem ertoe een negatiever beeld van zijn moeder te geven dan hij een paar jaar eerder gedaan zou hebben, toen zijn huwelijk nog betrekkelijk harmonisch was.

Daar Strindberg voortdurend geneigd is Johan als een martelaar uit te beelden, heeft hij de werkelijkheid hier en daar geweld aan moeten doen.

In het begin van het eerste hoofdstuk schrijft hij:

Drie kinderen waren voor het huwelijk geboren, en Johan kwam ter wereld toen dit nog maar net gesloten was. Hij was waarschijnlijk geen welkom kind, te meer daar een faillissement aan zijn geboorte voorafgegaan was, zodat hij het levenslicht aanschouwde in een leeggeplunderd huis, waar eens welvaart geheerst had, maar waar nu nog slechts een paar bedden, tafels en stoelen stonden.

Deze beschrijving is verre van correct. In werkelijkheid waren de ouders van Strindberg zestien maanden getrouwd toen hij ter wereld kwam, ging zijn vader pas drie jaar later failliet en was het huis aanzienlijk minder Spartaans gemeubileerd dan Strindberg wil suggereren.

De expressionistisch georiënteerde Strindberg zou hierop echter kunnen antwoorden, dat het slechts zijn bedoeling is geweest de gevoelens waardoor het kind August Strindberg beheerst werd uit te drukken en dat het voor hem onbelangrijk was of die gevoelens geheel met de realiteit overeenstemden of niet.

Van traditionele aard en min of meer legitiem is de verval-sing van de naam van de hoofdpersoon – Johan is echter Strindbergs eerste doopnaam! – en van andere personen, voor zover hun namen vermeld worden.

Evenals Strindberg kans ziet de ellende en de druk van de omgeving in gecondenseerde vorm weer te geven, ziet Johan steeds weer kans de rol van verongelijkte te spelen. Deze masochistische trek is kenmerkend voor Johan en voor zijn geestelijke vader en had een reële oorzaak. Vanzelfsprekend mat August zijn krachten voortdurend met die van zijn iets oudere broer Oscar, in de autobiografie Gustav genaamd. Daar Oscar de gunsteling van zijn ouders was, voelde August zich steeds weer gepasseerd en vernederd. Weldra kwam hij tot de ontdekking dat dit martelaarschap voor hem een middel tot zelfbehoud was. Door zich zelf bewust of onbewust de rol van verongelijkte toe te delen, riep hij bij zijn omgeving gevoelens van zowel medelijden als gewetenswroeging in het leven.

Het gehele oeuvre van Strindberg kan in karikaturale zin gezien worden als de behoefte van een masochistisch mens om anderen steeds weer aan zijn lijden te herinneren. Maar Strindberg was niet in staat om onbegrensd medelijden van anderen te incasseren zonder dat dit zijn gevoel van eigenwaarde krenkte.

Uit zijn betrekkingen tot anderen, in de allereerste plaats zijn verschillende vrouwen, blijkt steeds weer opnieuw dat hij naast een behoefte aan warmte en medeleven een sterke drang

tot zelfbehoud had. Daar hij zich voortdurend verongelijkt voelde en zich daarom voortdurend bleef pantseren, kostte het Strindberg geen moeite zich te identificeren met Ismaël, de zoon van de slavin Hagar, waarvan voorspeld is: 'zijn hand zal tegen allen zijn en de hand van allen tegen hem'. Strindberg keert telkens weer terug tot deze gestalte. De Onbekende in *Naar Damascus* zegt dat hij als zoon van een dienstbode nog nooit enige natuurlijke verwantschap met zijn vader of met zijn broers en zusters gevoeld heeft. En aan het einde van zijn laatste toneelstuk, *De grote weg*, laat Strindberg zijn alter ego het volgende grafschrift in de sneeuw schrijven: 'Hier rust Ismaël, Hagars zoon, eens Israël genoemd, omdat hij met god heeft mogen strijden...'

Hoewel wij niet kunnen bewijzen dat Strindberg met zijn titel *Tjänstekvinnans son*¹ meer wilde zeggen dan dat hij van geringe geboorte was, is het heel goed mogelijk dat de parallel met Hagars zoon hem – in elk geval onbewust – voor de geest gestaan heeft. In het autobiografische geschrift *Het klooster* (1898) ziet Strindberg dit zelf als een mogelijkheid, wanneer hij na het citeren van de relevante bijbelpassages schrijft:

Had hij dat geweten toen hij zijn signalement opgaf, of had iemand hem deze geheime lotsbestemming misschien toegesproken? Jaag hem weg! Ja, zo had het altijd al geklonken, zijn leven lang, weg! Uit zijn huis, zijn school, zijn woonplaats, zijn land, weg van zijn familie, en telkens als hij zich en de zijnen onderdak had verschaft, klonken de woorden: weg! En daarom was hij wreed, en daarom spotte hij! Anderen waren weer van mening dat hij juist daarom weggejaagd werd!

1. Het Zweedse woord *tjänstekvinna* betekent dienstbode maar wordt in de bijbelvertaling ook voor slavin gebruikt, zodat er hier een dubbelzinnigheid ontstaat, waar Strindberg gebruik van heeft gemaakt.

Wat is oorzaak, wat is gevolg? Wanneer Strindberg op oudere leeftijd in zijn 'machten' gaat geloven is hij minder gauw geneigd zich zelf zonder meer onschuldig te verklaren.

Als 'geschiedenis van de ontwikkeling' van August Strindberg mag *De zoon van een dienstbode* niet kritiekloos gelezen worden. De schrijver was immers, mede ten gevolge van de speciale omstandigheden waaronder het boek tot stand kwam, niet in staat een objectieve kijk op zijn eigen jeugd te hebben. Maar als schildering van de geestelijke ontwikkeling van een kind tot jonge man – en hier wordt niet zozeer August bedoeld als wel Johan – verdient het geschrift de plaats die het in de wereldliteratuur verworven heeft. En als ideologisch document is het heden ten dage in veel opzichten even radicaal als toen het geschreven werd. Men hoeft daarbij slechts te denken aan Strindbergs kritiek op het gezin, dat hij karakteriseert als 'eetgelegenheid en was- en strijkinrichting, en als zodanig nog oneconomisch ook', of aan zijn voorspelling dat het huwelijk spoedig tot het verleden zal behoren.

De woorden waarmee Eugene O'Neill in 1924 zijn waardering voor zijn leermeester Strindberg uitdrukte, zijn ook vandaag nog van kracht: 'Strindberg still remains among the most modern of moderns.'

Egil Törnqvist

INTERVIEW

De interviewer: Wat heeft u nu voor boek geschreven? Is het een roman, een biografie of zijn het soms uw memoires?

De schrijver: De titel zegt het precies: het is de geschiedenis van de ontwikkeling van een ziel in de jaren 1849-67. Ik geef toe dat er eigenlijk had moeten staan: In Midden Zweden en onder speciale in het boek vermelde voorwaarden: erfelijke eigenschappen die van moeder, vader en min op de jongen overgegaan zijn; omstandigheden tijdens de zwangerschap; de economische situatie van de familie; de wereldbeschouwing der ouders; de kringen waarin zij zich bewogen; school en leraren, vrienden, broers en zusters, personeel en zo voort.

De interviewer: Dan is het dus een soort fysiologische roman?

De schrijver: Geen roman en niet alleen maar fysiologisch. Het is precies wat ik zojuist gezegd heb, de geschiedenis van de ontwikkeling van een ziel in de jaren 1849-67, in Midden Zweden...

De interviewer: In ieder geval is het dus iets nieuws?

De schrijver: Er bestaat niets nieuws. Laten we het daarom liever iets 'anders' noemen, of met andere woorden: de ontw...

De interviewer: Een apologie, een bekentenis.

De schrijver: Nee, geen zelfverdediging en ook geen bekentenissen, want ik heb niets te verdedigen en ben niet van plan iets te bekennen, daar ik geen sterveling om vergiffenis heb te vragen. Ik begin namelijk te geloven dat de mens onverantwoordelijk is, daar hij geen vrije wil schijnt te hebben.

De interviewer: Dat klinkt veelbelovend voor uw literaire en politieke tegenstanders, dat wil zeggen als u deze mensen even mild denkt te behandelen als u zelf.

De schrijver : Even mild is onmogelijk en ook niet goed, als ik tenminste gelijk heb wanneer ik zeg dat men de grootste verplichtingen tegenover zich zelf heeft. Maar er is ook een andere reden waarom ik niet even mild tegenover hen ben.

De interviewer : Waarom, als ik vragen mag?

De schrijver : Omdat ik gelijk heb en zij ongelijk, en zij mij zodoende onrecht doen terwijl ik hun recht doe.

De interviewer : Hoe weet u dat u het bij het rechte einde hebt?

De schrijver : Daar heb ik mijn geldende redenen voor. Alleen de toekomst kan uitwijzen wie er gelijk heeft.

De interviewer : U geeft dus de voorkeur aan het oordeel van u zelf als individu boven dat van de rest van de maatschappij?

De schrijver : Ieder individu is een vertegenwoordiger; en ik vertegenwoordig een groep individuen die ik tegenover de staat in het gelijk stel.

De interviewer : Wie heeft u tot representant gekozen?

De schrijver : Ik ben niet gekozen, maar had gekozen kunnen worden als ik daar mijn zinnen op gezet had, maar daar heb ik niet de minste behoefte aan gehad. Ik vind trouwens dat u, die monarchist bent, wat minder grote woorden in uw mond moest nemen over het onrechtvaardig optreden van een individu tegenover de maatschappij, daar de koning, die een individu is, het recht van veto heeft tegenover de gekozen representanten van de maatschappij en u daar niets op tegen heeft.

Iets anders: ik ben niet 'de individu tegenover de maatschappij', ik ben slechts de individu tegenover de huidige maatschappij. Ik ben juist geheel en al vóór de maatschappij, namelijk die van de toekomst.

De interviewer : Dat klinkt niet gek; u verwacht dus een bedankje van de toekomstige maatschappij?

De schrijver : Ik denk niet dat de toekomstige maatschappij iemand zal bedanken, om de eenvoudige reden dat de toekomstige maatschappij de mensen niet meer zal beoordelen

naar hun handelingen maar naar het nut van hun handelingen.

De interviewer : Maar waarom maakt u dan altijd zo'n herrie?

De schrijver : Omdat ik het niet kan laten. En waarom ik het niet kan laten kunt u in mijn boek lezen.

De interviewer : U zegt dus net als Jago: ik kan niet leven zonder te hekelen?

De schrijver : Inderdaad!

De interviewer : Onverschillig welke motieven u daartoe hebt?

De schrijver : Ja, ook dat geef ik toe.

De interviewer : U erkent dus dat uw motieven egoïstisch zijn.

De schrijver : Ik heb me zelf een tijd lang ingebeeld dat ik een ongelooflijke altruïst was, maar dat was misschien niet helemaal juist. Ik maak geen herrie om er zelf een slaatje uit te slaan, want ik wil geen lid van de volksvertegenwoordiging worden, geen minister en ook geen rijkaard; ik sta in mijn eigen zon, zegt men, en ik had in de volksvertegenwoordiging kunnen zitten en rijk kunnen zijn als ik dat gewild had. Mijn egoïsme is zo-doende van dien aard, dat allen er wel bij varen behalve ik zelf. Het is mogelijk dat mijn kinderen nog eens betere lucht mogen inademen, maar daar denk ik zelden aan.

De interviewer : Maar ik vind dat u de held in uw boek in een al te gunstig licht hebt gesteld.

De schrijver : Dat ben ik niet met u eens. Volgens uw opvattingen is hij niet meer dan een zondige, laffe, jaloerse, zelfingenomen, arrogante, ongehoorzame, zedeloze, goddeloze lummel; is dat alles zo gunstig?

De interviewer : Dat kan wel zijn, maar vindt u het dan niet onverstandig uw held zo uit te beelden? Daardoor berooft u al uw andere geschriften van hun waarde.

De schrijver : Iets is niet waar omdat het geschreven is door de heer Strindberg, maar omdat het waar blijkt te zijn. Wie heeft trouwens het nut van Luthers werkzaamheden in twijfel getrokken omdat hij ervan verdacht werd een venerische ziekte

te hebben (ja, dat laat Schück doorschemeren in zijn boek over Shakespeare!) en wie zou Luthers reformatie verwerpen omdat deze man daarbij in zijn achterhoofd trouwplannen koesterde? Wie vraagt zich af of Edison soms geldgebrek had toen hij reclame maakte voor de door hem verbeterde telefoon? En waarom kan Lasalle de economie van Frankrijk niet ontmaskerd hebben en de rechten van de arbeider verdedigd, hoewel hij van oesters hield en van schone vrouwen; en wie zou de romans van Walter Scott versmaden omdat deze schrijver nu toevallig inderdaad voor geld schreef, met de bedoeling het kasteel van zijn voorouders terug te kopen, of de gedichten van Tegnér omdat hij onanist was? Gambetta heeft de Franse Republiek gered ondanks het feit dat hij *ook* een miljoen verdiende met speculaties in aandelen; L. O. Smith heeft de Zweedse arbeider geholpen hoewel hij hem daarnaast ook wel uitgebuit heeft; C. O. Berg heeft de beweging der vegetariërs ondersteund ondanks het feit dat hij een slagersbedrijf op poten zette.

De interviewer: Ja, maar leven en leer moeten toch één zijn.

De schrijver: Hoe kan dat nu? Ja, bij jullie christenen moest het inderdaad mogelijk zijn, maar bij ons heidenen is daar niet de minste reden toe. Eens leefde ik in de veronderstelling geheel-onthouder te kunnen worden, maar ik ben gedoemd te drinken zo lang ik leef, omdat mijn voorouders sedert mensenheugenis gedronken hebben. Maar dat wil nog niet zeggen dat ik het nut van de matigheid niet inzie (geheelonthouding is verkeerd) en daar geen voorstander van kan zijn. Wij atheïsten hebben het recht grotere eisen aan jullie christenen te stellen dan jullie aan ons. En als u nu alles wat minder persoonlijk wilt zien, kunnen we verder gaan. Anders moeten we er maar een punt achter zetten.

De interviewer: Ik wil nog even terugkomen op het boek. Het is dus geen roman, maar iets geheel nieuws.

De schrijver: Als u me nu beslist in de val wilt lokken, doet u het

dan alstublieft meteen! Mijn boek is een poging in de richting van de literatuur der toekomst.

De interviewer: Dat dacht ik al!

De schrijver: Zola heeft zelf in zijn laatste roman L'Oeuvre al voelen aankomen dat zijn methode om evolutie vraagt. Hij vindt zijn boeken ondanks al hun waarheidsliefde 'leugenachtig'. Ja, het is mij dan ook niet bepaald duidelijk in wat voor verhouding de in dit boek uitgebeelde impressionist Manet staat tot Rougon-Macquart, en de erfelijkheid is de laatste tijd totaal verdwenen. Bovendien overschrijden Manets werkzaamheden de grens van het tweede keizerrijk. Zola staat volgens mij nog steeds voorop in het huidige Europa, maar ik heb wel het gevoel dat hij de invloed van het milieu af en toe overschat. Als een vrouw in een broeikas verleid wordt, hoeft men deze daad nog niet in verband te brengen met alle planten die daar staan door al die planten nauwkeurig op te sommen. Van een heel andere betekenis zijn echter de meubels in een huis waar iemand opgegroeid is, daar men hieruit de economische positie van dit gezin kan afleiden. Ook de boeken thuis in de boekenkast zijn van belang voor de vroegste ontwikkeling van een literator. Verder ben ik van mening dat de uitvoerige levensbeschrijving van een enkel mens betrouwbaarder is en van grotere informatieve waarde dan die van een hele familie. Hoe kan iemand weten wat er zich in het brein van anderen afspeelt, hoe kan iemand precies op de hoogte zijn van de ingewikkelde motieven die een ander tot bepaalde handelingen aanzetten, en hoe kan de een weten wat een ander in een vertrouwelijk gesprek gezegd heeft. Men kan zoiets alleen maar construeren. Maar tot nu toe is de antropologie, de leer van de mens, nog maar heel zelden door schrijvers bestudeerd, en met slechts zeer gebrekkige psychologische kennis hebben zij getracht in het zo goed verborgen zieleleven door te dringen. Men kent maar één leven, dat van zich zelf. Aan de levensbe-

schrijving van het eigen ik is het volgende voordeel verbonden: men heeft hier met een sympathiek mens te maken, waar of niet, en zoekt daarom naar de beweegredenen achter diens handelingen. Welnu, ik ben er in dit boek op uit geweest deze beweegredenen te vinden.

De interviewer: Maar hoe is het dan gesteld met de motieven achter handelingen van anderen?

De schrijver: Daar weet men zelden of nooit iets van af. Men is nu eens overdreven mild, uit angst voor onrechtvaardigheid, en dan weer hard uit antipathie, zelfverdediging en zo voort. Maar ziet u nu eens na te gaan of ik niet *geprobeerd* heb rechtvaardig te zijn. Ik weet dat ik er niet in geslaagd ben, en dat doet me verdriet, maar vergeet niet dat de bijpersonen in de grond van de zaak slechts beschreven worden in hun relaties tot hem die over hen schrijft. Toch moet u er maar eens op letten dat ik de vader in al zijn verschillende rollen heb uitgebeeld: ten opzichte van de zoon, de moeder, de stiefmoeder, de zusters, de boekhouders, de klanten, het personeel, zijn superieuren en zo voort. Ik geef de stiefmoeder gelijk als echtgenote, en ben haar slechts als stiefmoeder vijandelijk gezind, maar vestig daarbij de nadruk op haar scheve positie. Ik kom zelfs met een voorstel om dergelijke scheve verhoudingen te vermijden: de kinderen uit huis te doen. En daar zou zij wel bij varen!

De interviewer: Aha, u hebt hier dus een stukje toekomstliteratuur ten beste gegeven. Hm! Ik kan er echter niet veel moois in ontdekken en ook niets onderhoudends.

De schrijver: Nee, daar hebt u gelijk in, maar het is beslist wel een nuttig boek. Ik herinner me hoe ik als heel jong schrijver, na de gebreken der geconstrueerde literatuur doorzien te hebben, min of meer in ernst voorstelde in de toekomstige literatuur de geestelijke geschiedenis der mensen vast te leggen. De waarachtige literatuur van de toekomst zou moeten be-

staan uit de autobiografieën van alle burgers, op een bepaalde leeftijd geschreven en anoniem, zonder vermelding van namen in de tekst in het gemeentearchief opgeborgen.

Dan zouden we pas werkelijk over documenten beschikken! Hebt u misschien de geschriften van Pitaval en Feuerbach gelezen met levensbeschrijvingen van beruchte misdadigers? Wel, die staan vol psychologie! Alleen jammer dat ze uitsluitend zogenaamde misdadigers behandelen.

De interviewer: Denkt u dan dat de romanliteratuur uit zal sterven?

De schrijver: Daar ben ik van overtuigd! Ik zal er zelf geen einde aan maken, maar ik weet dat het einde in zicht is. Zola is de laatste die er een compromis mee gesloten heeft, maar schijnt daar de onmogelijkheid nu van ingezien te hebben. Zijn boek *L'Oeuvre* was voor mij geen roman, daar ik Emile Zola achter Sandor zag staan en Edouard Manet achter Claude Lantier en daar ik het schilderij 'Plein air' zeer onlangs in Parijs gezien had. Maar toch leest men – en dit is symptomatisch – het liefst Zola, want men is er zeker van dat het werkelijk gebeurd is. Waarom moet het dan allemaal gearrangeerd worden? De kranteberichten over een rechtszaak zijn immers betrouwbaarder en worden – dit is een opmerkelijk feit – door het publiek verslonden. De lagere standen die vaak een gezond verstand hebben, houden zich het liefst aan de zuivere werkelijkheid en lezen daarom alleen de krant – of avonturenverhalen. En bij het lezen van *Germinal* zouden deze mensen zich zeker afvragen hoe de schrijver kan weten wat Etienne en zijn minnares tegen elkaar zeiden toen ze in de grot opgesloten zaten. Tja, dat is volkomen begrijpelijk. Nog erger is het de laatste woorden van een zelfmoordenaar te moeten lezen, waarvan geen sterveling getuige is geweest. De roman is op dit ogenblik nog zo conventioneel. Denk maar eens aan de liefdesverklaringen. Ik heb minstens vijf en twintig van mijn

getrouwde kennissen gevraagd op wat voor manier ze hun vrouw ten huwelijk gevraagd hebben, en ze hebben me stuk voor stuk geantwoord dat de woorden 'ik houd van jou' nooit over hun lippen zijn gekomen.

Wilt u nog meer weten?

De interviewer : Nee dank u, dit is voldoende!

De schrijver : Schrijft u dan iets vriendelijks over mijn boek? Niet dat ik het zal lezen, daar heb ik zelf veel te uitgesproken ideeën voor. Ik ben de man die ik geworden ben. Hoe ik die man geworden ben staat in mijn boek te lezen!

1/BANG EN HONGERIG

De jaren veertig waren ten einde. De derde stand, die zich na de revolutie van 1892 een aantal menselijke rechten had verworven, werd er nu aan herinnerd dat er een vierde en een vijfde stand bestonden, die een stem in het kapittel wilden hebben. De Zweedse bourgeoisie, die Gustav III behulpzaam was geweest bij zijn koninklijke omwenteling, was reeds lang geleden opgenomen door de hogere standen, onder het grootmeesterschap van de gewezen Jacobijn Bernadotte, en had al lange tijd een tegenwicht gevormd tegen de adelstand en die der ambtenaren, door Carl Johan met zijn volkse instincten gehaat en geëerbiedigd. Na achtenveertig jaren vol van hevige beroeringen greep de verlichte despoot Oscar I het roer, tot de conclusie gekomen dat evolutie onvermijdelijk was en erop gebrand de hervormingen zelf in te voeren. Hij weet de burgers aan zich te binden door hun economische vrijheid en vrijhandel te garanderen – uiteraard niet zonder beperkingen – hij ontdekt de macht van de vrouw en stelt het erfrecht van zusters gelijk met dat der broers, zonder daarbij de lasten der broers als toekomstige broodwinners te verlichten. Bij de burgerij vindt zijn regering steun tegenover de adel met Hartmansdorff en tegenover de geestelijkheid, welke twee groepen de oppositie vormen.

De maatschappij rust nog steeds op klassen, vrij natuurlijk ingedeeld naar ambt en werkzaamheden en in evenwicht ten opzichte van elkaar. Dit systeem handhaaft een zekere schijndemocratie, althans onder de hogere standen. Men heeft de gemeenschappelijke belangen nog niet ontdekt die de bovenste lagen aaneensmeden, en van een nieuwe slagorde, bestaande uit ho-

gere en lagere standen, is nog geen sprake. Daarom zijn er nog geen speciale stadsgedeelten, waar de hogere standen aanspraak kunnen maken op een geheel huis, dat door hoge huren, fraaie trappenhuizen en strenge portiers een plaats op zich inneemt. Daarom is het gebouw aan het Klara kerkhof, ondanks gunstige ligging en hoge taxatie, nog in het begin der jaren vijftig een vrij democratisch woonhuis. Het vormt een vierkant rondom een binnenplaats. De benedenverdieping wordt aan de straatkant bewoond door een baron, op de eerste verdieping woont een generaal, op de tweede een rechter, lid van de Hoge Raad, die tevens huisheer is. De derde verdieping wordt bewoond door een kruidenier en de vierde door de gepensioneerde kok van wijlen Carl Johan. In de linkervleugel aan de binnenplaats woont een timmerman, conciërge van het huis en arm als Job; in de andere vleugel een leerhandelaar en een paar weduwen; in de derde vleugel een koppelaarster met haar meisjes.

Op de derde verdieping van dit grote gebouw kwam de zoon van de kruidenier en de dienstbode tot zelfbewustzijn en werd hij zich bewust van het leven en de plichten die dit met zich meebrengt. Zijn eerste gewaarwordingen, die van vrees en honger, zijn steeds in zijn geheugen geëetst gebleven. Hij was bang in het donker, bang voor een pak slaag, bang om iets verkeerd te doen, bang om te vallen, om zich te stoten, om de mensen in de weg te lopen. Hij was bang voor de vuisten van zijn broers, voor de handen van de dienstmeisjes die hem aan zijn haren trokken, voor de standjes van grootmoeder, de roe van moeder en de rotting van vader. Hij was bang voor de oppasser van de generaal, die met punthelm en sabel in de vestibule stond, bang voor de conciërge, wanneer hij op de binnenplaats bij de vuilnisbakken speelde, bang voor de rechter, die huiseigenaar was. Boven hem stonden machthebbers met voorrechten, van zijn broers met hun geprivilegieerde leeftijden tot aan zijn vader en diens hoogste rechterstoel, in macht echter overtroffen door de